

століття інструмент використовували по всій Європі, зокрема у військових оркестрах. Твори для барокового кларнета, що побачили світ в період між 1712 і 1756 роками (А. Кальдари, Ф. Б. Конті, Г. Ф. Телемана, Й. К. Фабера, Й. В. Ратгебера, А. Вівальді, Дж. А. Паганеллі, Ф. Кьольбеля, Г. Ф. Генделя, Й. М. Мольтера, Ж.-Ф. Рамо та Я. Стаміца), написані в особливій яскравій ліричній манері, спорідненій з виконавською традицією труби *clarino* та становлять винятковий інтерес на шляху переосмислення та створення власної інтерпретаційної концепції сучасними виконавцями-кларнетистами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апатский В. М. История духового музыкально-исполнительского искусства / В. М. Апатский. – К.: ТОВ «Задруга», 2010. – 320 с.
2. Dullat Günter. Klarinetten: Grundzüge ihrer Entwicklung / Günter Dullat Frankfurt a.'M. – 2001. – 288 s.
3. Fricke Heike. 300 Jahre Klarinette / Heike Fricke // Faszination Klarinette Berlin: Prestel Verlag, 2004. – S. 191-218.
4. Joppig Günter. Zur Entwicklung der europäischen Klarinette / Günter Joppig // Faszination Klarinette Berlin: Prestel Verlag, 2004. – S. 11-38.
5. Nickel E. Der Holzblasinstrumentenbau in der Freien Reichsstadt Nurnberg / E. Nickel – Munich, 1971.
6. Rice Albert R. The Baroque Clarinet. Contributors: Publisher: Clarendon Press / Albert R. – Rice Place of Publication: Oxford. Publication, 1992. – 202 p.
7. Walther Johann Gottfried Musicalisches Lexicon / Johann Gottfried Walther, Faksimile-Nachdruck der Ausgabe Leipzig, 1732, hrsg. von Richard Schaal, Kassel und Basel. – 1953. – 418 s.
8. Wilhelmine Friederike Sophie, Markgräfin von Bayreuth. Die Memoiren / Friederike Sophie Wilhelmine. – Frankfurt a. M., Insel, 1981. – 499 s.

УДК 78.071.2: 316.454.52

М. О. СТЕПАНЕЦЬ

ФЕНОМЕН ХАРИЗМИ ЯК ЧИННИК ХУДОЖНЬОГО ВПЛИВУ МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ НА СЛУХАЧІВ

У статті розглянуто явище харизми як чинник художнього впливу музиканта-виконавця на слухацьку аудиторію. Здійснено спробу проаналізувати психологічну природу харизми з точки зору творчого потенціалу особистості музиканта-виконавця.

Ключові слова: харизма музиканта-виконавця, виконавська творчість, слухацьке сприйняття.

М. А. СТЕПАНЕЦ

ФЕНОМЕН ХАРИЗМЫ КАК ФАКТОР ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЛИЯНИЯ МУЗЫКАНТА-ИСПОЛНИТЕЛЯ НА СЛУШАТЕЛЕЙ

В статье рассмотрено явление харизмы как фактор художественного влияния музыканта-исполнителя на аудиторию слушателей. Осуществлено попытку проанализировать психологическую природу харизмы с точки зрения творческого потенциала личности музыканта-исполнителя.

Ключевые слова: харизма музыканта-исполнителя, исполнительское творчество, слушательское восприятие.

CHARISMA PHENOMENON AS A FACTOR OF THE MUSICIAN-PERFORMER'S INFLUENCE ON THE LISTENERS

This article analyzes the charisma phenomenon as a factor of a musician's artistic influence on the audience of listeners. The author tried to show psychological nature of the charisma in terms of creative potential of the musician-performer's personality.

Key words: *musician-performer's charisma, performing creation, listener's perception.*

На тлі глобальних подій сучасного світу – культурних, мистецьких, політичних – суттєво зростає роль харизматичних особистостей. У зоні особливої уваги мас-медіа перебуває специфічний тип лідера-харизматика – політика, представника шоу-бізнесу, кіноіндустрії, якому притаманні такі риси, як непересічність особистості, епатажність, провокативність, магнетизм.

Поряд із цим історія музично-виконавського мистецтва знає приклади яскравих проявів особистісного начала видатних артистів-музикантів, творчі риси характеру яких цілком можна було б назвати харизматичними в сучасному розумінні цього слова. Відповідно виникає науковий інтерес до вивчення природи харизми як важливого психологічного чинника творчої ініціативи музиканта-виконавця.

Музикознавчі дослідження психології виконавської особистості знайшли відображення насамперед у спробах побудови виконавських типологій, здійснених К. Мартинсенем, Е. Фішером, Е. Кречмером, Д. Рабіновичем. Психологічні особливості музично-виконавського процесу активно досліджували Г. Коган, Г. Ципін, О. Віцинський та інші. В українському музикознавстві різноманітні психологічні та типологічні закономірності виконавської творчості розглядаються у дослідженнях В. Москаленка, О. Катрич, О. Зінкевич, Л. Опарик, Т. Сирятської, І. Сухленко та інших. Поряд з цим феномен харизми як фактор індивідуально-психологічного потенціалу музиканта-виконавця залишається маловивченим, що й зумовило актуальність дослідження цієї проблеми. Метою статті є висвітлення феномена харизми з точки зору особливостей її художнього впливу в умовах сценічного спілкування музиканта-виконавця та слухачів.

Харизма (грец. *charisma* – милість, божественний дар) у великому тлумачному словнику української мови характеризується як «виняткова обдарованість, високий авторитет, який базується на вмінні підкоряти інших своїй волі. Харизматичний лідер – людина, наділена в очах її прибічників авторитетом, що базується на вольових якостях її особистості» [2, с. 1557]. Серед досліджень феномена харизми знаходимо три основні підходи до обґрунтування харизматичного авторитету суспільної еліти: ірраціональний (М. Вебер), психологічний (Г. Ле Бон, С. Московічі), культурологічний (Е. Шизл, С. Айзенштадт).

Отже, в основі харизматичного лідерства лежить унікальна здатність окремих людей притягувати до себе інших, викликати захоплення й зачаровувати. «Харизматичний лідер стає пастирем, поводитирем. І доти діє його унікальний дар («зваба» за Г. Ле Боном), доки його почуття зливаються з почуттями народної маси. Коли емоції вщухають, харизматичний авторитет зникає або трансформується» [8, с. 128].

Серед спеціалістів, які вивчають феномен харизми і висловлюють свою точку зору, можна виділити психологів та іміджмейкерів.

Психологи зводять харизму до набору вроджених та набутих психологічних рис, які в сукупності приводять до здатності людини впливати на інших людей, зацікавлювати своїми ідеями, вести за собою. Дослідження в галузі комунікативної лінгвістики стверджують, що «...перебіг процесу міжособистісного спілкування залежать від багатьох позамовних чинників, які значною мірою визначають стиль спілкування і детермінують його тональність і атмосферу. Це підтверджує думку Д. Карнегі, що в спілкуванні людей значущим є все і дрібниць не буває» [1, с. 238].

Натомість іміджмейкери заявляють, що при наявності відповідного бюджету вони можуть створити героя із кого завгодно і стверджують, що харизма – плід маніпулювання уявою оточуючих, вигаданий імідж, завдяки якому відбувається вплив на інших людей.

У сфері музичного мистецтва харизматичні риси висвітлюються крізь глибину сутності самої музики, виявленої в художніх образах; завдяки своєму змісту вона мобілізує творчі здібності виконавця, пробуджує в ньому художника, стимулює розвиток його емоційно-вольової та віртуозної сфер.

Характеризуючи емоційну сферу виконавця, його магнетичну силу, Г. Ципін писав: «Видатній особистості в мистецтві притаманна частіше за все особлива притягуюча сила. Це в її природі; вона вабить до себе як сильний магніт» [13, с. 30]. Такі особистості визначають ступінь художнього впливу на слухача, захоплюють його, згуртовують. Адже головна функція виконавця, за словами Б. Яворського, – «об'єднання».

Очевидно, що дзеркалом прояву харизматичного начала музиканта-виконавця є емоційна сфера. Я. Рейковський, автор відомих робіт з психології емоцій, пише: «Я вважаю, що в даний час існує значно більше, ніж раніше, підстав для того, щоб розглядати емоції не як самостійні процеси, а як прояв функціонування особистості в цілому» [9, с. 30].

Л. Гінзбург, звертаючись до проблеми емоційного впливу виконавця на слухачів, стверджував, що: «...думка музиканта-виконавця, не зігріта почуттям, не відчута виконавцем, може привести його до надуманого, абстрактного, формального виконання; музика в цьому випадку втратить силу емоційного впливу на слухача, збіднить його сприйняття й не принесе йому художньої насолоди» [3, с. 222]. Таким чином, відсутність переживань, почуттів, емоцій породжує порожнє, нецікаве виконання та бездушну, формальну музику. Виконання повинно бути натхненно-творче, насичене ерудицією та яскравим художнім талантом.

У виконавській творчості поряд з емоціями та ерудицією не менш важливою є технічна, віртуозна сторона. Г. Нейгауз писав: «...талант – це тісний союз трьох начал: емоцій, інтелекту і техніки» [7, с. 275]. Очевидно, що технічно-віртуозна сторона виконавської діяльності є ще одним джерелом випромінювання харизматичних якостей. Все це – емоції, інтелект, віртуозність, характеристичність, відеопластичний ряд входить в комплекс особистості музиканта-виконавця, а помножене на енергетику провокує активність публіки, заражає її, втягує в активний процес сприйняття музики. Саме харизматичну особистість мав на увазі Г. Коган, коли писав, що артист «щойно вийшовши із-за куліс, зразу схоплює вас ніби за барки. І, не запитуючи чи бажаєте, чи подобається вам те, що він робить, починає – як різцем по мармуру – вирізати у вашій душі той образ, який йому бачиться чи чується. Ваша душа – це той матеріал, із якого він творить; він грає на ній значно більше, ніж на клавішах чи струнах. Ви можете звиватись в його руках, стогнати і корчитись від болю, але вирватись не зможете: він не відпустить вас, [...] поки не вріже у вашу душу те художнє бачення, яким одержима його душа. І, оговтавшись від наслання, залишаючи концерт чи театр, ви можете скільки завгодно критикувати почуте, виступати проти трактовки виконавця, але не зможете забути її, відсторонитись від того образу, який волею артиста назавжди відчеканений у вашій душі» [4, с. 204].

Акцентуючи важливість яскравої харизматичної індивідуальності виконавця, особливо в епоху масового тиражування музичного мистецтва, Д. Шафран відзначав: «...індивідуальність в мистецтві, зокрема в сценічних жанрах [...], абсолютна необхідна. Особливо сьогодні, в час стандартів, масового виробництва уніфікованої продукції, – і в галузі художньої творчості також. Адже вразити, емоційно «ранити» відвідувача концертного залу може тільки той, хто не підпадає під звичні стереотипи...» [13, с. 46].

Слід зазначити, що виконавська харизма здатна понизити критичність слухачького сприйняття в оцінці самого харизматика та його вчинків; більше того, помилки можуть оцінюватись не тільки, як «не надто негативні», а навіть як позитивні.

У різних сферах людської діяльності, у тому числі і в музично-виконавській творчості, харизма допомагає перебороти або «затушувати» природні фізичні недоліки, дозволяє обернути їх в достоїнства. «Співак Паділла, кращий Дон-Жуан, якого мені прийшлося бачити, – пише Станіславський, – [...] був наділений сиплим голосом. Для співака це великий недолік, але в нього недолік цей ставав достоїнством...» [10, с. 91]. Сила харизми дає право на владу і

признає право, зобов'язує підкорятись. Саме завдяки харизматичним якостям артист, спілкуючись із публікою, притягує, гіпнотизує, підкоряє своїм виконанням. «...І дійсно: якщо спілкуватись із глядацьким залом, – підкреслює Станіславський, – то спілкуватись так, щоб домінувати над натовпом і розпоряджатися ним» [12, с. 259].

Відомо, що без розуміння, без зворотного сприйняття не може існувати жодний вид художньої творчості. Особливо це стосується музичного виконавства. Публічна творчість музиканта-виконавця вимагає зворотної творчості слухача. Під час виступу в концертному залі виконавець має можливість коректувати свій задум, чутливо відкликаючись на найменші прояви емоційної реакції слухачів: «Життя художнього образу у виконанні неможливе без слухацької аудиторії, без її сприйняття, без її реакції. Якщо художні образи отримують життя, розвиваються і творчо збагачуються в процесі виконання, то вони кожного разу, в кожній даній інтерпретації по-новому доходять до слухачів» [3, с. 231]. У цьому сенсі харизма музиканта-виконавця є засобом спілкування, творчим діалогом із слухацькою аудиторією.

Недаремно К. Станіславський писав, що без взаємного спілкування актора та публіки не існує публічної творчості: «Глядач створює, так би мовити, *душевну акустику* (курсив наш). Він сприймає від нас і, немов резонатор, повертає нам свої людські почуття» [11, с. 259]. Продовжуючи думку про «живе» спілкування між актором та публікою, великий театральний теоретик підкреслює: «...Артисти творять настрої на сцені, а глядачі – в іншій половині приміщення театру. Тільки в цій насиченій атмосфері залу і сцени, як в банках з електрикою, утворюється висока напруга почуттів, їх легка провідність і сприйняття. В такій атмосфері два зустрічних токи, які йдуть зі сцени і глядацької зали, дають іскру живого спілкування, яка запалює зразу тисячі сердець одночасно» [12, с. 86].

Музикознавці в свою чергу у дослідженнях на цю тему вводять поняття «психологічна акустика» (термін Г. Когана), «творче партнерство виконання і сприйняття» (Ю. Капустін). Є. Назайкінський сферу спілкування музиканта-виконавця зі слухацькою аудиторією називав «естетичною атмосферою», яка пронизана «флюїдами» емоційних зв'язків. Отже, не тільки виконавець, але й слухач повинен відчувати душевну тональність музики, яку він слухає. Для повноцінного сприйняття музичного твору творчий процес повинен розширити сферу своєї дії і через виконавця пробудити уяву слухача, зацікавити, повести за собою.

Глибина почуттів та переживань, багатство емоційних забарвлень, харизматичність, демонічність були притаманні грі Н.Паганіні. Гете і Берліоз порівнювали Паганіні з блискучим метеоритом, за незвичайними формами і швидким рухом якого із захопленням стежила вся Європа.

Звернення до великої кількості слухачів висунуло перед Паганіні нові творчі завдання, дало поштовх до пошуків нових виразових засобів і технічних прийомів гри.

В епоху романтизму відбувається остаточне признание самостійного значення виконавської діяльності як діяльності творчої. Публіка того часу захоплюється не тільки віртуозною майстерністю й образною силою гри артиста, її цікавить все те, в чому знаходить своє вираження особистість виконавця, зовнішня манера поведінки на естраді, його харизма.

Паганіні перший сформулював кредо романтичного виконавського мистецтва: «Треба сильно відчувати, щоб інші відчували». Великий вплив мистецтва Паганіні на публіку визначалось своєрідністю його особистості, він один з перших музикантів-харизматиків демонструє під час виступів на сцені гармонійне поєднання вражаючого артистизму, виняткового розуму та фантастичної віртуозності. В очах сучасників гра і особистість артиста зливались в одне ціле. Людвіг Рельштаб писав: «...Паганіні самого по собі не існує: він то насолода, то втілення бажань, то втілення насмішки, безумства, пекучого болю; він завжди різний і неповторний. Звуки є для нього тільки засобом виразити самого себе» [15, с. 198]. Яскравою рисою особистості Паганіні була сила магнетизму, завдяки якій він підкоряв собі всіх, хто його бачив, слухав і спілкувався з ним. Завдяки творчій силі артистичної індивідуальності, пафосу, сміливому польоту фантазії, харизмі Паганіні зачаровував, підкорював слухачів. Під час виступів на концертах публіка була вражена ніби надприродним явищем. Він викликав такий шквал захоплення, настільки сильні були чари його впливу на уяву слухачів, що сприйняття переносились за межі реальності.

Для посилення впливу на слухачів Паганіні використовує у своєму виконанні елементи акторського мистецтва, видовищності; важливу роль при цьому відіграє театралізація процесу музичного виконання. Не випадково Шуман охарактеризував Паганіні як «поета і актора в одному обличчі». Віртуоз враховував найдрібніші деталі концертного виступу, розумів закони сценічного мистецтва (те, що Гюго називав «оптикою сцени»), відчував настрій концертного залу; в творчому процесі виконання використовував емоційну гаму відтінків: «Паганіні прагнув переважно до характеристичності. В прекрасну форму він старався внести дещо повне думкою, повне оригінальності. Сутність його музичного характеру складає пристрасть. І пристрасть завжди рішуче перебуває у всіх його творіннях; то вона стогне буревієм, то розгорається світлим полум'ям. Особливе в найрізкіших контрастах» [15, с. 192].

Характеризуючи вплив харизми Ф. Шопена на публіку, Я. Мільштейн відзначав: «таємниця» впливу його мистецтва на слухачів, «таємниця» його творчості залишається до кінця не розкритою, не розгаданою» [6, с. 13]. Одна із таємниць віртуоза полягала в недовомовленості його музичних висловлювань. Не зважаючи на звернення до власного «Я», самоспілкування за інструментом, його харизматичний вплив був не менш потужним, інтригуючим, ніж в епатажних, зовнішньо-вибухових Паганіні та Ліста.

Опис рахманіновського виконання можна зустріти в багатьох мемуаристів та дослідників, вони підкреслюють: «...у всьому, що робилось Сергієм Васильовичем за клавіатурою роялю, відчувався залізний диктат його виконавської волі. І це справляло велике враження на аудиторію. Не піддаватись магії рахманіновського виконання було неможливо» [14, с. 22].

Таким чином, у процесі виконання музичного твору, митці використовували всю палітру виразово-емоційних засобів, накладали яскравий штамп своєї художньої індивідуальності на все, що виконували, адже головним було зацікавити, справити враження на публіку, повести її за собою. За словами О. Маркової, музикант-виконавець за своїми професійними показниками – «надлюдина»: він «грає» – «входячи» в надповсякденні стани, в яких відчуття часу і швидкості – протікання останнього кардинально протистоять побутовим нормативам» [5, с. 55].

Ф. Ліст, Ф. Шопен, Ант. Рубінштейн, С. Рахманінов, Ф. Бузоні, В. Горовіц, Г. Гульд, С. Ріхтер та інші видатні виконавці вражали яскравістю своєї інтерпретації. Харизма цих музикантів виступала як дзеркало унікального особистісного світу, як генератор у творчому спілкуванні з найрізноманітнішою слухацькою аудиторією.

Отже, харизма музиканта-виконавця підкреслює його індивідуальний стиль, створює енергетичну ауру під час діалогу зі слухачем, який в свою чергу ніби продовжує творити – співпереживати, уявляти, захоплюватись, дослуховувати почуте.

Завдяки харизматичним якостям, а саме: силі магнетизму творчої особистості, яскравій артистичній індивідуальності, оригінальності, самобутності, пафосу, емоційності, винятковій віртуозності, а також театралізації процесу виконання – відбувається сугестивний вплив на слухацьку аудиторію.

Історія музичного виконавства дає багато прикладів переваги тих чи інших якостей артиста-виконавця; але особливо високо цінується гармонійне поєднання геніальної обдарованості з майстерністю, яка підсилена харизмою. Сподіваємось, що спроби осмислення унікального феномена харизми як одного із важливих психологічних чинників особистості виконавця знайдуть застосування в подальших дослідженнях творчого процесу музиканта-виконавця, зокрема його сценічної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: ВЦ Академія, 2009. – 376 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гинзбург Л. С. Исследования, статьи, очерки / Лев Соломонович Гинзбург. – М.: Советский композитор, 1971. – 937 с.

4. Коган Г. М. Избранные статьи / Григорий Михайлович Коган. – М.: Сов. композитор, 1972. – 463 с.
5. Маркова Е. Н. Вопросы теории исполнительства / Елена Николаевна Маркова. – Одесса.: Астропринт, 2002. – 126 с.
6. Мильштейн Я. И. Очерки о Шопене / Яков Исаакович Мильштейн. – М.: Музыка, 1987. – 168 с.
7. Нейгауз Г. Г. Автобиографические записки. Избранные статьи. Письма к родителям / Генрих Густавович Нейгауз. – М.: Сов. композитор, 1975. – 528 с.
8. Опанасюк В. Харизматичний лідер – політична еліта – маси: український досвід взаємовідносин / В. Опанасюк // Політичний менеджмент. – К.: [б.в.], 2006. – Спец. вип. – С. 126-135.
9. Рейковський Я. Экспериментальная психология эмоций / Януш Рейковский. – М.: Прогресс, 1979. – 392 с.
10. Станиславский К. С. Художественные записи / Константин Сергеевич Станиславский. – М–Л.: Искусство, 1939. – 286 с.
11. Станиславский К. С. Работа актера над собой. Часть 1. Работа над собой в творческом процес ее переживания / Константин Сергеевич Станиславский. – М.: Искусство, 1939. – 286 с.
12. Станиславский К. С. Статьи. Речи. Отклики. Заметки. Воспоминания / Константин Сергеевич Станиславский. – М.: Искусство, 1959. – Т. 6. – 466 с.
13. Цыпин Г. М. Музыкант и его работа: Проблемы психологи творчества / Геннадий Моисеевич Цыпин. – М.: Советский композитор, 1988. – 384 с.
14. Цыпин Г. М. Шопен и русская пианистическая традиция / Геннадий Моисеевич Цыпин. – М.: Музыка, 1990. – 96 с.
15. Ямпольский И. М. Никколо Паганини / Израиль Маркович Ямпольский. – М.: Музыка, 1968. – 448 с.

УДК 7.079:398 (100)

С. Ю. ЧЕРНЕЦЬКА

СВІТОВА ФОЛЬКЛОРНО-ФЕСТИВАЛЬНА ТРАДИЦІЯ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті зроблена спроба дослідити еволюційний процес розвитку одного із популярних видів культурно-мистецьких практик сучасності – фестивалів фольклору. Визначено сучасні тенденції їх функціонування та поширення.

***Ключові слова:** фольклорний фестиваль, концепція, інтерактивний, поліфункціональний, монокультурний, мультикультурний.*

С. Ю. ЧЕРНЕЦКАЯ

МИРОВАЯ ФОЛЬКЛОРНО-ФЕСТИВАЛЬНАЯ ТРАДИЦИЯ: ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА И ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье предпринята попытка исследовать эволюционный процесс развития одного из популярных видов культурных практик современности – фестивалей фольклора. Определены современные тенденции их функционирования и распространения.